

Visky István

A híres erdélyi boszorkányper

A boszorkányüldözés nemes buzgalmának szellemi áramlatból mi, magyarok sem maradtunk ki, bár nálunk a politikai és anyagi megfontolások játszották a főszerepet. Erdélyben különösen cifra boszorkányper esett meg.

Boszorkányok márpedig nincsenek – állapította volt meg Könyves Kálmán Árpád-házi királyunk, ennek ellenére a boszorkányüldözés – bár magyar földön nem működött az inkvizíció – a 17. század derekáig jó pár szerencsétlen magyar asszony romlását okozta.

A középkorban a boszorkányokat a gonosz démonokkal azonosították. Európában a boszorkányperek a 16–17. században szaporodtak meg, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy az egyház és a világi hatalom ekkor kezdett el tüzetesebben foglalkozni a boszorkányság kérdésével és üldözésével, bűnbakot találva a pestis és a háborúk okozta szenvedéshez. Magyarországon és Erdélyben ez évszázados csúszással, a 17–18. században jelentkezett.

Az első elismert boszorkányszakértők Jacob Sprenger (1436–1495) kölni és Heinrich Kramer (1430?–1505) tiroli dominikánus szerzetesek voltak, akik *Malleus maleficarum* (*Boszorkánypöröly*, 1486) című könyvükben pontosan körülírták a boszorkányság mibenlétét.

A tudományos formában közölt zagyvaságok kodifikálták a boszorkány-dogma fő elemeit: a reálisan létező ördöghöz való csatlakozás, az igaz keresztény hit megtagadása, az ördög testi kapcsolatban áll hívével, a boszorkány boszorkányszombaton vesz részt, ami az istentisztelet paródiájában fajtalanságba torkollik, a boszorkányszombatra a boszorkány valamilyen eszközön vagy állaton repül, vagy az ördög maga viszi oda, a boszorkány képes állattá átalakulni, állatalakban embert, állatot megrontani, fő tevékenysége a rontó varázslat, keresztleletlen gyermekek húsából, bizonyos növényekből és egyebekből boszorkányzsírt főz.

A rendszerezett tanulmány megjelenése után érdekes módon a boszorkányok is azonnal megjelentek Európában, legalábbis az emberek felismerni vélték őket. A szerencsétlen perbefogott asszonyokat pedig minél kegyetlenebb kínvallatásnak vetették alá, annál több komaasszonyról, szomszédasszonyról derült ki, hogy bizony ők is boszorkányok.

Magyar boszorkányok

Magyarországon viszonylag nyugalomban éltek a boszorkányok: a 2275 boszorkányperben vád alá helyezett

4212 „boszorkány” (köztük 3673 nő és 590 férfi) és a 702 végrehajtott halálos ítélet elenyészően csekélynek számít a német, spanyol és itáliai közel százezer perhez képest.

Legrégibb adatunk a *Várad re-gestrumban* (1208–35) feljegyzett tü-zesvaspróbák között talált 14 bejegyzés maleficia miatt. Kassán 1517-ben két asszonyt vízpróbára vetettek. Első fennmaradt periratunk Sopronban kelt 1529-ben egy Bernát nevű tehénpásztor megégetéséről. Míg a vármegyék többségében átlag 5–10 boszorkány-perről tudunk, néhány vármegyében kiugróan nagyszámú pert folytattak (Biharban és Sopronban közel száz-száz, Hajdú és Kolozs megyében fél-száznál több); a török hódoltság területén és néhány erdélyi megyében viszont a legalacsonyabb az ismert perek száma.

Az Erdélyben lefolytatott boszorkányperек alacsony száma az erdélyi történelem útvesztőjében keresendő. Amikor ugyanis Európában virág-zásnak indult a boszorkányvadászat, Erdély – a magyar államisággal együtt – éppen az összeomlás szélén állt, és a török, valamint a Habsburg szorítás között az Erdélyi Fejedelemségnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, minthogy boszorkányokat hajkurászson. Amikor pedig Erdélybe is be-köszöntött a viszonylagos nyugalom, addigra szép lassan a felvilágosodás is megérkezett, a boszorkányok pe-dig a felvilágosult viszonyok között beszüntették ártó tevékenységüket és Erdélyből továbbálltak.

A boszorkányüldözés tekintetében Erdély mégiscsak kiemelkedő eredmé-nyekkel büszkélkedhetik, mert a ma-gyar történelem leghíresebb boszor-

kányperére itt került sor. A pert ma-gát alaposabban megvizsgálva viszont kiderül, a perbefogottaknak vajmi kevés közül volt a boszorkánykodás-hoz, ezzel szemben viszont rendkívül gazdagok voltak. Mindez pedig a leg-felvilágosultabb fejedelmünk, Bethlen Gábor fejedelemsége idején esett meg.

1614. májusában, Szeben városában tartották meg a híres erdélyi boszor-kánypert. Mielőtt a pert magát ismer-tetnénk, szólnunk kell pár szót az ak-kori politikai helyzetről is. A fejedelmi utódlások kérdése ugyanis nagyban hozzájárul erdélyi boszorkányaink pe-rének tisztázásához.

Bocskai István Habsburg-verő feje-delem legszűkebb vezérkarához tarto-zott az árva Báthory Gábor is, akinek a fejedelemség felé vezető útját még Bocskai életében elkezdték egyengetni. Bocskai halála után, 1608 márciusá-ban Báthory Gábort választották meg Erdély fejedelmének. Báthory fiatal, heves és nagytermészetű férfiú volt, aki nemcsak a csataterén szeretett vi-tézkedni, hanem főurai hálósobáiban is, azok feleségeivel. Lett is ebből sok harag, de a fejedelem bölcs módon komoly birtokadományokkal csiszolta fényesre a főúri szarvakat.

A fennmaradt iratokból és Móricz Erdély-trilógiájából azt is tudjuk, hogy Bethlen Gábor hitvesi ágya sem ma-radt érintetlen, hanem amikor egyszer Bethlen a fejedelem megbízásából ép-pen a törökkel bajlódott Isztambulban, Báthory fejedelem arra jártában saját otthonában lepte meg Bethlen fele-ségét, Károli Zsuzsannát, akin annak rendje és módja szerint fejedelmi erő-szakot tett.

Báthory Gábort 1613 októberében Nagyváradon a hajdúk meggyilkolták,

ami bizony nagy megkönnyebbülést hozott még az ellene kirendelt török Szkender basának is. Báthory kiszámíthatatlan jelleme és politikája ingatgáttette Erdély helyzetét, amit helyrehozni az erdélyi rendek – és nem utolsósorban a török Porta – Bethlen Gábor személyében láttak.

Bethlen fejedelemmé választása után azonnal hozzálátott Erdély ügyeinek rendbe szedéséhez, amit jó politikával és gazdasági döntésekkel el is ért, uralkodása alatt teremtve meg Erdély politikai aranykorát. Rendteremtő tevékenységeinek egyikeként boszorkánypert indított három erdélyi nemesasszony ellen, perbe fogva Dengeleghy Mihályné Török Katát, Imreffy Jánosné Iffju Katát és Báthory Gábor fejedelem hűgát, Bánffy Dénesné Báthory Annát.

Hitt-e Bethlen Gábor a boszorkányok létezésében és azok ártó munkájában? Aligha. Az 1614-ben megtartott boszorkánypertnek sokkal inkább a három asszony hatalmas birtokainak megszerzése és – mivel mindhárman szegről-végről rokonai voltak Báthory Gábornak – a Báthory hírnév megtépázása volt a célja. Bethlen ugyanis sokkal bölcsebb és műveltebb volt annál, mintsem hogy boszorkányokban higgyen, azt viszont látta, hogy a három asszony – kiterjedt birtokainak köszönhetően – elsőrangú házassági partinak számított, és a politikai vonatkozásokat sem nélkülöző házasságaik révén Erdély politikai stabilitását is veszélyeztethették. Mivel az asszonyok akkortájt nem avatkoztak közvetlenül a politikába, nehéz volt őket megfogni, így maradt az Európa-szerte elterjedt boszorkányvád.

Sokan elítélik Bethlen Gábornak ezt a politikai indíttatású fellépését a há-

rom asszony – és különösen Báthory Anna, majd később Báthory Erzsébet – ellen, de a két Báthory asszonyról hajmeresztő zagyvaságokat is felhozó perben Bethlen csak azt tette, amit fejedelemmé választása alkalmával megígért: Erdély javát szolgálta. A három „boszorkánytól” elkobzott hatalmas birtokokat aztán Bethlen valóban Erdély érdekében használta fel, magának semmit sem tartva meg belőlük.

Az első vádlott

Dengeleghy Mihályné Török Kata az első vádlottja az 1614-es pernek. Az első házasságkötés idejét és más közvetett adatokat nézve a szépasszony valamikor a 16. század hetvenes éveinek a végén született, és nemcsak Báthory Gábor unokanővére volt, hanem az *Egri csillagokból* is ismert Török Bálint unokája is, ami szerint a magyar oligarchia főnemesei közé tartozott. Az asszony gyors egymásutánban háromszor is férjhez ment, minden férje után hatalmas földbirtokokat megtartva. Ebben természetesen még nincs semmi kivetnivaló, de a közvélemény – a boszorkányvád hatására – azonnal férjgyilkosnak és birtokvadásznak kiáltotta ki az asszonyt, ami egyébként nem igaz. Ő csupán jó időben találkozott jó kéréssel.

A periratok szerint Török Kata már Dengeleghy Mihály özvegyeként került „tilalmas” közeli kapcsolatba a nagytermészetű unokaöcs Báthory Gáborral. Ha hihetünk a vádiratoknak, Báthory közel ezer szeretője után, 1612-ben gyulladt olthatatlan szerelemre az akkor már fonnyadozó szépségű nagynéni iránt, akivel közös anyai nagyanyjuk révén vérrokonok voltak.

Hogy-mint volt dolga Török Katának Báthoryval, nem tudjuk, de az tény, hogy Báthory neki adományozta Hunyad és Huszt várait a hozzájuk tartozó hatalmas birtokokkal. A két erődítés Erdély és a Felvidék két kulcsvára volt, nem véletlenül szúrta Bethlen szemét. Több kutató is kimutatta egyébként, hogy Török Katának örökösödési címen is lehetett igénye a két birtokra, nem csak ágyasi minőségben, de ez nem változtat a tényen: Bethlen szerint rossz kezekbe kerültek a várak.

A második vádlott

A vád második perbefogottja Imrefffi Jánosné Iffju Kata volt, Móricz Erdélyében Báthory bővérű szeretője. A fejedelemhez kötődő kapcsolata már az események idején szóbeszéd tárgya volt, amit Bojti Veres Gáspár – Bethlen bizalmi embere – le is jegyzett, miszerint „Imrefffi eladta nejét a fejedelemnek”. Ami a szarvak árát illeti, Báthory nem garaszkodott: Imrefffi megkapta az alvinci – korábban Fráter György tulajdonában levő – birtokot, valamint a diószegi és a somlyói kiterjedt uradalmakat. Az öregedő Imrefffi szolgálatai távolról sem voltak ilyen értékesek, de fiatal feleségéé valószínűleg igen.

Iffju Kata egyébként szintén közeli rokon, Báthory nagynénje volt. Rimay János 1608-ban nem kis éllel így emlékezik meg Báthory fejedelmi felelősségteljes uralkodásáról: „Igen elvont téged Iffju Kata s az bor.”

Iffju Kata viszonylag hamar megjelenik Báthory életében, ő volt a leghosszabb ideig tartó kapcsolata a fejedelemnek – ami nem jelenti azt, hogy abban az időszakban az egyetlen

is! Ismeretségük még Báthory zsenge legénykorában kezdett el bimbózni: Imrefffi János Bocskai fejedelmi tanácsosa és hadainak fizetőmestere volt – amolyan pénzügyminiszter –, ami igen sok otthonról való távolmaradással járt. Iffju Kata magányát a rossz, de jólinformált nyelvek szerint Báthory enyhítette. A korkülönbség itt is szembeötlő: Báthory és Iffju Kata között legalább 15 év volt, ha nem több. Báthory alkalmasint szerette az érett bájakat.

Báthory megválasztása után Imrefffi csillaga még fennebb száll: a fejedelmi tanács elnöke lett. Képességei vagy felesége szolgálatai miatt? Ma már nehéz megmondani. Akkortájt viszont sokat suttogtak arról, hogy a megtisztelő cím – ma miniszterelnököknek mondanánk – csupán a szarvak okozta lelki teher enyhítésére szolgált. Bárhogy is volt, tény, hogy Imrefffi János lelki világa a lehető legnagyobb békében leledzett Báthory egész uralkodása alatt, míg nem 1611. július 9-én a brassói csatában a fejedelem mellett hősi halált nem halt. Kiterjedt birtokai a víg özvegyre, Iffju Katára szálltak.

A harmadik vádlott

A harmadik vádlott Bánffy Dénesné Báthory Anna volt, Báthory Gábor fejedelem testvére. Többen tudni vélik, hogy az egész boszorkányper Báthory Anna sarokba szorításáért történt. Alátámasztja ezt az a tény is, hogy az 1614-es per után Báthory Annára még egy sor boszorkányper várt, 1618-ban és 1621-ben. Ami Annát mégis egy táborba hozta a másik két asszonnyal, az kiterjedt birtokai, politikai kapcsolatai és a meggyilkolt fejedelemmel való rokoni kapcsolata volt. Kortársai Báthory

Annát következetesen „bűbajosnak” nevezték, de ezt inkább a férfiakra gyakorolt hatása, mintsem boszorkányos praktikái miatt kell értenünk.

Az 1594-ben született Annának meglehetősen hányattatott élete volt. Apja, somlyai Báthory István az öccse, Zsigmond fejedelem elhibázott külpolitikájának itta a levét, és élete utolsó részét meneküléssel töltötte. Báthory Anna 3 évesen elveszített édesanyját, Bebek Zsuzsannát, akinek halála után apja a lengyel Kostka Zsófiát vette nőül. Báthory István alig négy évet élt lengyel feleségével, amikor 1601-ben elhalálozott. Anna és bátyja, Báthory Gábor a rokon ecsedi Báthory Istvánhoz kerültek.

Sokan a kálvinista főúr rossz nevelési módszerének tulajdonítják a két árva elhajlásait, már a korabeli pletykák is a két fiatal árva egymás felé való „illetlen” magatartásáról beszéltek. Báthory István 1605-ben bekövetkezett halálakor az akkor 11 éves Anna elkerült Ecsedről, Nyáry Pálné Váradi Kata gondozásába, aki rövid úton kiházásította az akkor 14 éves Annát: Bánffy Déneshez adta 1608-ban. A korabeli feljegyzések szerint ez egy öregedő, kövér és lagymatag ember volt, aki a héthatárra szóló kolozsvári lakodalmom éjszakáján képtelen volt „elhálni” a nászt. Egyszóval Báthory Anna élete megfenekleni látszott.

Házassága nem volt hosszú, 18 évesen özvegy maradt, mivel Bánffy Dénest rossz egészsége – és a korabeli pletykák szerint a férfiúi szegény – sírba vitte. Férje halála után Anna hamar feltalálta magát, és saját kezébe vette élete irányítását. Hogy s mint volt, azt pontosan ma már nem tudjuk, de 1614 elejére az erdélyi arisztokrácia egyik

legbefolyásosabb családjába került, férjhez menve Jósika Zsigmond erdélyi kancellár fiához.

Házassága ravasz lépésnek bizonyult, és gyaníthatóan az akkor már ellene nagyon gyűlő fejedelmi felhők elől menekült a frigybe. A történetek mindenesetre Báthory Annát igazolták.

A boszorkányper folyamán – talán azért, mert ő volt a legbefolyásosabb – Báthory Anna ellen merült fel a leg súlyosabb vád. Még 1612-ben a töröknél követségben járó Hidvégi Nemes Balázs panaszolja, hogy Báthory Gábor fejedelem „legelsőbben is fő és alacsony rendű embereknek feleségeiket válogatás nélkül megparáznitá, leányaikat elragadoztatá, azokkal gonoszul éle, sőt maga testvérhúgának sem kedveze hevületében”.

A per

A tanúkihallgatásokat már 1614. február 11-én megkezdtek Szebenben, az ott ülésezni készülő országgyűlés fennhatósága alatt. A per legitimitásához többen is komoly kétségeket fűztek, ugyanis bár az az erdélyi országgyűlés hatáskörébe tartozott volna, maga az országgyűlés csak két hét múlva, 25-én ült össze, ráadásul Medgyesen. A per végzései tehát nem az országgyűléstől származnak, azokat csak hallgatólagoosan hagyták jóvá a bölcs atyák.

A boszorkányper jegyzőkönyvei hamar nyilvánosságra kerültek és főúri estélyek izgalmas témájává váltak. Nem is csoda, hiszen azokban a vérfertőző kapcsolatok boncolgatása és a tanúvallomások olyan hajmeresztő nyíltsággal és részletességgel íratlak meg, hogy még a 21. században erről tanulmányt

író fiatal újságíró is hosszasan keresi a szalonképesebb megfogalmazásokat. A kor szexuális gyakorlatát illetően a szintén sokat látott és a témában szak tekintélynek számító Balassi Bálint írja, hogy „az mi az szerelmet illeti, azt Magyarországon immár régen annyira felvették, úgy eltanulták és úgy követik titkon és mind nyilván mindenek, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem a spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik”. Balassi szerint tehát a 16. századi Magyarország az európai szerelmi élvonalba tartozott, amolyan szerelmi nagyhatalom lévén.

Mindezt megerősítik a boszorkányper jegyzőkönyvei is: a tanúk arról vallanak, hogy a három asszony hol, mikor, hogyan, hányszor – és ami a legérdekesebb – kinek a jelenlétében adta oda magát Báthory Gábor fejedelemnek. A különböző érintkezési módok és testrészek leírásai olyan valóságshűek, hogy a mai kor embere is pirulva olvassa azokat.

A perben kimondatott a vérfertőzés ténye, amit a boszorkánykodás bizonyítékának tekintettek, és a szerelmi csatákért egyértelműen az asszonyokat tették felelőssé, mintha a nagytermészetű fejedelemnek azokba nem igazán lett volna beleszólása, és ő csak elcsábított, megigézett szereplő volt

az eseményekben. Hiába, akkortájt az emancipáció még gyerekcipőben járt.

A per végül is vérfertőzés és boszorkányi praktikák vádpontjaiban bűnösnek mondta ki a megszeppent szépasszonyokat, de a bíróság – Bethlen Gábor elnökletével – kegyelmet gyakorolt a boszorkányok felett, és megelégedett hatalmas birtokaik elkobzásával, valamint száműzésükkel.

Egyedül Báthory Annát citálták később is még párszor bíróság elé, mivel befolyásos férje és birtokainak nagysága miatt csak részletekben lehetett birtokait elvenni. Amikor már semmilyen vádat nem találtak a szerencsétlen asszony ellen, akkor a rosszhírű Báthory Erzsébettel folytatott lesbikus jellegű kapcsolatát kezdték felhánytorgatni.

Az erdélyi boszorkánypernek egyébként két érdekes adaléka is van. Az egyik az, hogy a szépasszonyoktól elkobzott birtokok árával sikerült Bethlen Gábor fejedelemnek bekapcsolódnia az akkor kezdődő 30 éves háborúba és Erdélyt hadi sikerei nyomán – igaz, csak rövid időre – történelme folyamán először és talán utoljára az európai nagyhatalmak soraiba emelnie. A másik érdekessége a pernek az, hogy a vérbő asszonyságok soha nem tagadták explicite szerelmi kalandjaikat a jobb sorsra érdemes Báthory Gábor fejedelemmel.

